Sultan Sencer'in Son Büyük Zaferi: Evbeh Savaşı (1152) [*]

Sultan Sanjar's Last Great Victory: The Ewbeh War (1152)

Vural ÖNTÜRK[*]

ORCID: 0000-0002-9590-8243

Makale Türü: Özgün Araştırma

Article Type: Original Research

Chicago:
Öntürk, Vural. "Sultan Sencer'in Son Büyük Zaferi: Evbeh Savaşı (1152)." *Tarihçi* 1, no. 1 (Ocak 2021): 34-52.

Özet

Büyük Selçuklu Devleti sultanı Berkyarûk tahta çıktıktan kısa bir süre sonra 1097 yılında merkezi Merv olmak üzere Gazne sınırlarına kadar uzanan Horasan topraklarını Sencer'e iktâ etmiş ve böylece Sencer'in Horasan'daki meliklik devri başlamıştı. Bu dönem Gazneliler Devleti'nin gerileme sürecine tesadüf etmekteydi. Sencer, Gazneli hanedanı içerisinde meydana gelen taht kavgalarına müdahil olarak Behramşâh-ı Gaznevî'nin tahta geçmesini sağladı. Bu başarılı siyasetin karşılığında Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi hale geldi (1117). Diğer taraftan yaklaşık 120 yıldır Gazneli hakimiyeti altında bulunan Gurlular Devleti de bu nedenle Selçuklu tabiyetine girmiş oluyordu. Gurlular, Sultan Sencer'in son zamanlarına kadar Selçuklular Devleti'ne karşı herhangi bir ayaklanma çıkarmadan yıllık vergilerini muntazaman ödediler. Gurlular Devleti'nin bağımsızlık sürecini başlatan Sultan Alâeddin Hüseyin'in tahta çıkmasından bir müddet sonra iki devlet arasındaki siyasî ilişkiler süratle yön değiştirdi. Alâeddin Hüseyin ilk olarak 1149 yılında Gazne'yi istila edip büyük bir katliam yaptı. Ardından Selçuklulara karşı isyan bayrağını açtı. Sonuçta taraflar 1152 (H.547) yılında Evbeh şehrinde karşı karşıya geldiler. Savaşı ezici bir üstünlükle kazanan Sultan Sencer, Büyük Selçuklu Devleti'nin kaybolan otoritesini de yeniden tesis etmiş oldu. Bu çalışmada Evbeh Savaşı ekseninde Gurlu-Selçuklu münasebetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklular Devleti, Gurlular Devleti, Sultan Sencer, Sultan Alâeddin Hüseyin, Evbeh Savaşı.

[*] Bu makale *Gurlular Devleti'nin Siyasi Tarihi* (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2020) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

[*] Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. vuralonturk@yyu.edu.tr

Abstract

After his ascension to the throne, Berkyaruq, the sultan of the Great Saljuq State, in 490/1097, gave Khorasan lands to his brother Sanjar. The center of these lands was the city of Marv and reached the borders of Ḡazna. Thus, Sanjar's era of king began. This period coincided with the regression process of the Ghaznavids State. Sultan Sanjar helped Bahrāmšāh to the throne by intervening in the throne fights that took place within the Ghaznavid dynasty. In return for this succesful policy, the Ghaznavids became dependent to the Great Saljuq State (1117). On the other hand, the Ghurids State, which had been under the command of the Ghaznavids for about 120 years, thus came under the rule of the Saljuqs. The Ghurids paid their annual taxes regularly without causing any uprising against the Saljuq State until the last days of Sultan Sanjar. However, shortly after the ascension of Sultan ʿAlāʾ-al-dīn Ḥosayn, who initiated the independence process of the Ghurid State, the political relations between the two states began to change direction rapidly. ʿAlāʾ-al-dīn Ḥosayn first invaded Ḡazna in 1149 and committed a great massacre. Then he raised the flag of rebellion against the Saljuqs. In the event, the sides met in the city of Ewbeh in 1152 (H.547). Sultan Sanjar, who won the war with an overwhelming superiority, also restored the lost authority of the Great Saljuq State. In this study, the relations between Ghurid-Saljuqs in the axis of the Ewbeh War have been discussed.

Keywords: Great Saljuq State, Ghurids State, Sultan Sanjar, Sultan ʿAlāʾ-al-dīn Ḥosayn, Ewbeh War.

Giriş

Gurlular hakkındaki bilgilerin tarih kitaplarında netleşmeye başladığı dönem, Melik Muhammed b. Sûrî (388-401/998-1011) ile başlamaktadır. Onun Gur liderliğini ele geçirdiği tarihte Gaznelilerde de bir taht değişikliği yaşanmış ve Sultan Mahmud babası Sebüktegin'in vefatından sonra kardeşi İsmail ile giriştiği saltanat mücadelesinden galip ayrılarak Gazneliler Devleti'nin yeni hükümdarı olmuştu[1]. Sultan Mahmud'dan önce Sebüktegin döneminde Gur bölgesinin doğu kısımlarına seferler düzenlendiği ve bunun sonucunda Gurluların hâkimiyet altına alınıp vergiye tâbi tutulduğu bilinmektedir[2].

[1] al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*. Terc. James Reynolds (London: Harvard College Library, 1868), 217-218; Gerdizî, Ebû Said Abdulhay b. Dahhâk b. Mahmud, *Târîh-i Gerdizî*, Tash. Abdulhayy Habibî (Tahran: Dünya-yı Kitab, 1363), 381; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, Çev. Abdulkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 109-110; Fasih-i Hâfî, Ahmed b. Muhammed, *Mücmel-i Fasihî*, II, (Tash. Muhsin Nâci Nasrabâdî (Tahran: Esâtir, 1384), 557; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*. (Ankara: TTK Yayınları, 2007), 13.

[2] al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 26-29; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, VIII, 591; el-Cüzcânî, Ebû Amr Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed, *Tabakât-ı Nâsırî* I. Tash. Abdulhay Habibî (Kabil: Encümen-i Târîh-i Afganistan, 1342), 329; Hamdullah Müstevfî, Ebû Bekir b. Ahmed b. Nasr Müstevfî Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, Tash. Abdü'l-Hüseyin Nevâî (Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1387), 313; Şebânkârei, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Mecmâü'l-*

Muhammed b. Sûrî, Gur tahtına çıktıktan kısa bir süre sonra hâkimiyetini ülke topraklarının tamamında tesis etmeyi başarmıştı. Bu başarısının ardından da yıllardır tabiiyet arz ettiği Gazneliler Devleti'ne karşı hasmane tavırlar içine girmişti. Gurluların sadık tarihçisi Cüzcânî'ye göre Muhammed b. Sûrî bazen Sultan Mahmud'a itaat ediyor, bazen de isyancı bir şekilde davranarak inatçı bir ruh hali sergiliyor, haraç ve silah göndermeyi reddediyordu[3].

Sûrî bir müddet sonra tamamen Gazneli tabiiyetinden ayrılarak bağımsız hareket etmeye, her fırsatta Gaznelilere karşı düşmanlık sergilemeye başladı. Onun bu tutumunda sahip olduğu asker sayısı ve güçlü kaleleri önemli rol oynuyordu. Sultan Mahmud bu durumdan oldukça muzdaripti [4]. Öyle ki Hindistan seferleri ile meşgul olduğu bir zamanda Gurlu gailesi ile de uğraşmak durumunda kaldı ve 400/1010-1011 yılında Gur seferine çıktı. Utbî'ye göre bu seferin sebebi Gurluların Gazne kervanlarının yolunu kesmeleri, halka zulmetmeleri ve itaatten çıkmalarıydı[5]. İki taraf arasında Gur'a bağlı Âhengerân Hisarı önünde meydana gelen savaş Gaznelilerin galibiyeti ile neticelendi. Gur askerlerinin çoğu savaş alanında öldürüldü. Savaşın ardından bölgede birçok kale ve şehrin zapt edilmesinin yanı sıra Muhammed b. Sûrî ve iki bin askeri de esiroldu[6]. Sultan Mahmud'un bu seferi ile birlikte Gurlular bir kez daha Gaznelilerin tahakkümü altına girdiler. Diğer taraftan Gur bölgesinde İslâmiyet'in hızla yayılmaya başlamasının da Âhengerân Savaşı'ndan sonra gerçekleştiği ifade edilmektedir. Nitekim İbnü'l-Esîr, Gazneli Mahmud'un Gur şehirlerinde İslâm esaslarını açıkça ortaya koyduğunu, onlara İslâm'ı öğretecek görevliler tayin ettiğini haber vermektedir. Yine Utbî ve Hamdullah Müstevfî de Âhengerân Savaşı'ndan sonra Gur'un İslâm yurdu olduğunu bildirmektedirler[7].

Gazneliler ile Gurlular arasındaki metbûiyet-tabiiyet ilişkisi Gazneli sultanı Behramşâh (1117-1157) zamanına kadar devam etti. Bu dönemde Gurluların başında İzzeddin Hüseyin (493-541/1100-1146) bulunmaktaydı. Onun vefatından sonra da yerine, asil bir anadan doğmuş olması hasebi ile üçüncü oğlu Seyfeddin Sûrî (541-544/1146-1149) geçti ve ülke topraklarını hanedan

---

Ensâb, Tash. Muhaddis, M. H (Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1376), 36; Clifford Edmund Bosworth, "The Early Ghaznavids", *The Cambridge History of Iran*, IV (New York, 2008), 166.

3 Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 329.

4 al-Utbî, *Kıtab-ı Yamini,* 362; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* IX, 179; Mîrhând, Seyyid Hamîdüddin Muhammed b. Burhânüddin Hâvendşâh b. Kemâlüddin, *Ravzatü's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ,* IV. Neşr. Abbas Zeryab (Tahran: İntişârât-ı İlmî, 1338), 785; Gıyâsüddîn Hândmîr b. Hâce Hümâmüddin Muhammed b. Hâce Celâlüddin Muhammed Hândmîr, *Târîhu Habibi's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer* II (Tahran: Kitabhâne-i Hayyâm, 1333), 601.

5 al-Utbî, *Kıtab-ı Yamini,* 362-363.

6 al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 364-365; İbnül Esir, *el-Kâmil fi't-Târih* IX, 179; Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ* IV, 785; Hândmîr, *Habibi's-Siyer* II, 379; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde,* 393; Fasihî, *Mücmel-i Fasihî* II, 569; Kazvinî, Yahya b. Abdüllatif, *Lubbû't-Tevârih.* (Tahran: İntişârât-ı Bünyâd, 1343), 150; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Essahu't-Tevârih*, Turhan Sultan, nr. 224, vr. 325b; Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî." *DİA* XXVII. (Ankara: TDV, 2003), 364.

7 al-Utbî, *Kıtab-ı Yamini,* 365-366; İbnül Esir, *el-Kâmil fi't-Târih* IX, 179; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde,* 393; ayrıca bkz. Vural Öntürk, "Gurluların Var Olma Mücadelesinde Bir Dönüm Noktası: Âhengerân Savaşı (400/1010-1011)." *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XLIX, (2020): 169.

üyeleri arasında taksim etti[8]. İzzeddin Hüseyin'in yedi oğlundan biri olan Kutbeddin Muhammed bir ara kardeşleri ile yaşadığı anlaşmazlık neticesinde Gazne'ye gelerek Sultan Behramşâh'ın hizmetine girdi. Zamanın telakkisine göre nazik ve cömert bir kişiliğe sahip olan Kutbeddin Muhammed az zamanda saray eşrafının sevgi ve sempatisine mazhar oldu. Ancak onun bu hızlı yükselişi saray içerisinde bazı kişilerin kendisini kıskanarak iftira atmalarına sebep oldu. Sultan Behramşâh bu iftiralarla alakalı herhangi bir tahkikat yaptırmaksızın bir gece mülteci Gur emîrini zehirletmek suretiyle öldürdü (540/1146)[9]. Gurlu hükümdarı Seyfeddin Sûrî kardeşinin katlini haber alır almaz büyük bir ordu ile harekete geçti. Behramşâh ona karşı koyacak gücü kendisinde görmeyince şehri terk etmek durumunda kaldı. Gurlular böylece hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Gazne'yi ele geçirdiler[10]. Sultan Seyfüddin Sûrî Gazne ileri gelenlerinin kendisine sadakatle bağlı kalacağı inancıyla bir takım yanlış hamleler yaptı. Öyle ki kış mevsimi yaklaştığında yanında bulunan Gur emîr ve ileri gelenlerine ailelerinin yanına dönmeleri için müsaade etti. Onun yanında veziri ile birlikte çok az bir kuvvet kalmıştı. Bu fırsatı iyi değerlendiren Behramşâh geri dönüp Sûrî ile savaştı ve Gazne'yi tekrar ele geçirdi. Esir aldığı Seyfeddin Sûrî ve vezirini işkence ederek ölürdü[11]. Sultan Seyfeddin Sûrî'nin ölümünden sonra Gurlu tahtına kardeşlerinden Bahâeddin Sâm çıktı (544/1149). Ancak o Behramşâh'tan intikam almak üzere başlattığı Gazne seferi esnasında henüz yoldayken kardeşlerinin acısına dayanamayarak öldü[12].

Bahâeddin Sâm, Fîrûzkûh tahtına vekil olarak kardeşi Alâeddin Hüseyin'i bırakmıştı. Kendisinin Gazne yolunda ölümünü haber alan Alâeddin Hüseyin hükümdarlık tahtına asaleten geçti ve vakit kaybetmeden öldürülen kardeşlerinin intikamını almak üzere hazırlıklara başladı[13].

Sultan Behramşâh, Alâeddin Hüseyin'i savaşmamak hususunda ikna etmeye çalışsa da bunda pek bir başarı elde edemedi. Nihayet Gazneli ve Gurlu ordusu 544/1144 yılında Teginâbâd'a

---

[8] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 334-335.

[9] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* XI, 24; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 336; Esterabâdî, Muhammed Kasım Hinduşah, *Târîh-i Firişte*, Musahhih: Muhammed Rıza Nasırî (İsfehan: Merkez-i Tahkikat-ı Rayaneî-yi Kâimiyye), t.y., 128; Mustafa Khan, "A History of Bahram Shah of Gaznin." *Islamic Culture* XXIII, (1949), 200; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi* I (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 252; Mansel Longworth Dames, "Gur." *İ.A.* IV (İstanbul: MEB, 1997), 827; Merçil, *Gazneliler Devleti*, 89; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* II (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 361.

[10] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* XI, 124; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 393; Hasan b. Şihâb b. Hüseyin Yezdî, *Câmiü't-Tevârîh-i Hasenî*, Fatih nr. 4307, vr. 255b.

[11] Hasan b. Şihâb b. Hüseyin, *Câmiü't-Tevârîh-i Hasenî*, vr. 255b; Zahireddin Nişabûrî, *Selçuknâme*, Çev. Ayşe Gül Fidan (İstanbul: Kopernik Yayınları, 2018), 116; Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar, I. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na Dair Münşeat Mecmuaları." *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* VIII, no. 4, Ankara (Ayrı Basım), (1951): 574; Muhammad Abdul Ghafur, *The Gorids History, Culture and Administration 543-612/1148-1215-16*, Dissertation zur Erlangug der Doktorvürde der Philisophischen Fakultat der Universitat (Hamburg, 1960). 21; Jabir Raza, "The Afghans And Their Relations With The Ghaznavids And The Ghurids." *Proceedings Of The Indian History Congress* LV (1994): 788.

[12] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 338; er-Ravendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr* II, Terc. Ahmet Ateş (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 171; Esterabâdî, *Târîh-i Firişte*, 128; Fasihî, *Mücmel-i Fasihî* II, 717; Ghafur, *The Gorids*, 24; Bayur, *Hindistan Tarihi* I, 252; Merçil, *Gazneliler Devleti*, 89; Köymen, *Büyük Selçuklu Devleti*, II, 369.

[13] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 341; Esterabâdî, *Târîh-i Firişte*, 128.

bağlı Kütâhbazbâb[14] olarak adlandırılan mevkide karşı karşıya geldi. İki taraf arasında art arda üç savaş yaşandı ve bu savaşların hepsinden de Alâeddin Hüseyin galip ayrılmayı başardı. Behramşâh ordularının dağıldığını görünce kendi canının da tehlikede olduğunu anlayarak bir kez daha Hindistan taraflarına kaçtı[15].

Sultan Alâeddin Hüseyin'in dönemin kaynaklarında Cihansûz (acunu yakan) olarak anılmasının yegâne sebebi Gazne şehrini ele geçirdikten sonra gerçekleştirmiş olduğu katliamlardır. Kardeşleri Kutbeddin Muhammed, Seyfeddin Sûrî ve Bahâeddin Sâm'ın intikamını almak için başlatmış olduğu savaşta Gaznelilerin baş şehrini ele geçirerek emellerine ulaşmış oluyordu. Sultan Alâeddin yedi gün yedi gece şehrin yakılmasını emretti[16]. Cüzcânî bu yangın sebebi ile oluşan dumandan gündüzlerin gece gibi göründüğünü, alevlerin parıltılarından ise gecelerin gündüz gibi aydınlık olduğunu kaydetmektedir. Şehrin yakılmasının yanı sıra Gur askerleri de bu yedi gün zarfında yağma, çapulculuk ve katliama devam ettiler. Şehirde bulunan erkekler öldürüldü, kadınlar ve çocuklar esir alındı[17].

Selçuklu-Gurlu münasebetlerine geçmeden evvel meselenin daha iyi anlaşılması bakımından Gaznelilerin ve Gurluların, Büyük Selçuklu Devleti tabiiyeti altına geçişi hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır: 509/1116 yılında Gaznelilerde bir saltanat değişikliği yaşanmış ve Sultan Arslanşâh devletin yeni hükümdarı olarak tahta çıkmıştı. Kendisine taht mücadelesinde mukavemet eden kardeşlerinden Behramşâh hariç geri kalanların bazılarını öldürmüş bazılarını da tutuklatmıştı. Bu mücadeleler esnasında Kandehar yakınlarındaki Teginâbâd şehrinde bulunan Behramşâh Sistân yoluyla Kirman Selçuklu Hükümdarı Arslanşâh'ın (495-539/1101-1145) yanına kaçtı[18]. Arslanşâh, Behramşâh'a yakın ilgi gösterse de onun Gazne tahtı için verdiği mücadelede Horasan meliki Sencer'den yardım istemesi yönünde telkinlerde bulundu. Sencer de Behramşâh'ı iyi karşıladı ve kardeşi Arslanşâh Gaznevî'ye bir mektup göndererek aralarındaki meseleyi uzlaşma yoluyla halletmelerini istedi. Fakat Arslanşâh anlaşma teklifi reddetti. Bunun üzerine Sencer Gazne'ye bir sefer düzenledi. Büst'te Sistân hâkimi Tâceddin ile kardeşi Fahreddin de ona katıldı ve birleşik Selçuklu ordusu Arslanşâh'ı Gazne yakınlarında mağlup ederek Hindistan'a çekilmeye mecbur bıraktı (1117). Behramşâh'ı vassalı olarak Gazneli tahtına çıkaran Sencer onun Selçuklu hazinesine

---

[14] Abdulhay Habibî bu yerin asıl isminin Kütahbâz olduğunu ve şimdi Gazne şehrinin güneydoğusunda bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. (Cüzcânî, 1342, I, 342, d.n. 3).

[15] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 342; Esterabâdî, *Târîh-i Firişte,* 122; Hasan b. Şihâh b. Hüseyin, *Câmiü't-Tevârîh-i Hasenî*, vr. 255b; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhbü't-Tevârih,* vr. 325a; Ghafur, *The Gorids*, 125.

[16] Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ* IV, 786; Hândmîr, *Habibi's-Siyer* II, 603; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Essâhü't-Tevârih,* vr. 325a; Abdukadir el-Badâûnî, *Müntehabü't Tevârih*. Tash. Mevlevî Ahmed Ali Sâhib. (Tahran: Silsile-i İntişârât-ı Âsar ve Mefâhir-i Fergengî, 1380), 28-29; Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Yıkılış Süreci." *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu*, (Sakarya, 2008), 89.

[17] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 344.

[18] Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları* (Ankara: TTK Yayınları, 1989), 58.

yıllık 250.000 dinar[19] vergi ödemesini kararlaştırdı[20]. Behramşâh'ın taht kavgası ile birlikte bu döneme kadar Selçuklu sultanlarının taarruz edemediği Gazne şehri Sencer'in henüz melikliği devrinde Selçuklu tabiiyetine girmiş oldu. Bu gelişme Melik Sencer'in devletin doğusunu hâkimiyet altına almasını sağladı[21]. Ayrıca Gazne'de ve Gaznelilerin hâkimiyetinde bulunan Hindistan memleketlerinin tamamında Melik Sencer adına hutbe okutulup para basıldı[22].

Şu halde Gaznelilerin Selçuklu tabiiyetine girmesinin Gurlular üzerinde ne gibi tesir meydana getirdiğini tetkik etmekte de fayda vardır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Gazneli Sultan Mahmud devrinde gerçekleşen bir takım seferler neticesinde Gurlular Gaznelileri metbû olarak tanımak durumunda kalmışlardı. Bu vasallık süreci Gur hükümdarı İzzeddin Hüseyin zamanında da devam etti. Cüzcânî, İzzeddin'e dair kayıtlarında onun Selçuklulara da sıkı bir şekilde bağlı olduğunu ve her yıl Sultan Sencer'in sarayına zırhlar, miğferler, çeşitli savaş aletleri ve aslanları andıran köpekleri boyunlarındaki değerli tasmalar ile birlikte gönderdiğini kaydeder. Aynı eserde İzzeddin Hüseyin'in Gazneliler ile de dostane ilişkileri sürdürdüğü ifade edilir[23]. Bu bilgilerden hareketle Gaznelilerin Selçuklu tabiiyetini kabul ettiği yıllarda Gurluların da Selçukluların hâkimiyeti altına girmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İşte bahsetmiş olduğumuz bu durum Gurlu sultanı Alâeddin Hüseyin'in Behramşâh ile savaşıp Gazne'yi ele geçirmesine kadar devam etti.

1. Evbeh Savaşı Öncesinde Selçuklu-Gurlu Münasebetleri

Üzerinde durulması gereken önemli meselelerden birisi de metbû hükümdar Sultan Sencer'in kendisine tâbi iki hükümdar Behramşâh ve Alâeddin Hüseyin arasında gerçekleşen savaş neticesinde ne gibi bir tavır aldığıdır. Nitekim taraflar arasında meydana gelen savaşta Gazneliler büyük bir yenilgiye uğrarken Gurluların talihi dönmüştür. Sultan Alâeddin, Gazne'de *nevbet* çaldırmakla ve başkent Fîrûzkûh'a dönerken de *çetr* taşıtmakla tâbi vaziyetten kurtulup bağımsız hareket etme sinyalleri vermeye başlamıştır. Onun bağımsızlığının bir delaleti de Selçuklulara karşı doğrudan aldığı tavırdır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Gur emîri İzzeddin Hüseyin zamanından başlamak üzere Gurluların Selçuklulara tâbi olduğunu, bu tabiiyetin bir göstergesi olarak her yıl Sultan Sencer'in sarayına gidip vergi ödemenin yanı sıra değerli hediyeler sunduklarını biliyoruz. İşte bütün bu tabiiyet unsurları Alâeddin Hüseyin'in Gazneliler ile savaşından sonra

---

[19] Ravendî, bu miktarın günlük 1000 dinar olduğunu ve Sultan Sencer'in paranın tahsili için Gazne'ye bir âmil tayin ettiğini bildirmektedir. Bkz. er-Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr* I, 164.

[20] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* X, 402-404; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide,* 401; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ* IV, 311; Kazvinî, *Lubbû't-Tevârîh,* 148; Zahireddin Nişabûrî, *Selçuknâme*, Tash. Mirzâ İsmail Avşar & Muhammed Ramazanî, (Tahran: İntişârât-ı Esâtir, 1390), 44; Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih - Selçuklu Devleti.* Çev. Erkan Göksu & H. Hüseyin Güneş (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), 164.

[21] er-Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr* I, 164.

[22] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 258.

[23] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 335; Bayur, *Hindistan Tarihi* I, 251; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 157.

kesintiye uğradı. Kazanmış olduğu savaşın neticesinde büyük bir gurura kapılan sultan, Selçuklulara karşı düşmanca bir tavır sergileyip tamamen bağımsız hareket etmeye, yıllık vergiyi ödememeye ve hediyeleri artık göndermemeye başladı. Onun böylesine bir ihtirasa kapılmasında şüphesiz ordusuna katılan yeni unsurların da payı büyüktür. Öyle ki başarı ile sonuçlanan Gazneli muharebesinden sonra Gazne, Kandehâr, Germsîr ve Cibâl-i Gur'dan birçok asker gelip Sultan Alâeddin'in etrafında toplanmıştır[24].

Meseleye Sultan Sencer cihetinden bakmak gerekirse, şüphesiz Selçuklular tarihi açısından en önemli dönüm noktalarından birisi 536/1141 yılında gerçekleşen Katvan Savaşı'dır[25]. Bu savaşın sebebi Selçuklulara tâbi bir devlet olan Karahanlıların iç siyasetlerinde meydana gelen bir takım gelişmelerdir. Karahanlı hükümdarı Mahmud ile egemenliği altında bulunan Karluklar arasında bir anlaşmazlığın çıkması üzerine Karahanlı hükümdarı, Sultan Sencer'den yardım isterken Karluklar da Karahıtaylara başvurmuşlardır. Sencer bu yardım talebini geri çevirmemiş ve büyük bir ordu hazırlayarak Karahıtaylar üzerine harekete geçmiştir. İki taraf arasında Katvan sahrasında meydana gelen savaşta Selçuklular ağır bir şekilde yenilgiye uğratılmıştır. Sultan Sencer savaş meydanından kaçarak canını zor kurtarmıştır. Yapılan bu savaştan sonra Ceyhun Nehri ötesinde kalan ve Çin hudutlarına kadar uzanan topraklardaki bütün ülkeler Selçuklu hâkimiyetinden çıkmıştır[26].

1141 yılında gerçekleşen ve Sultan Sencer'in mağlubiyeti ile neticelenen Katvan Savaşı Gurluların metbû Selçuklulara karşı bağımsız hareket etmelerine, hatta Selçuklu bölgesine dâhil olan Herat şehrini işgal edip Belh şehri önlerine kadar gelmelerine sebep olmuştu[27]. Sultan Sencer kendi kumandanlarından Kamac komutasında bir orduyu Gurlular üzerine sevk etmiş, bu Selçuklu ordusu da yenilgiye uğramaktan kurtulamamıştı. Bu hadiseler Gur emîri Melikü'l-Cibâl Kutbüddin Muhammed zamanında gerçekleşmişti. Ancak Kutbüddin Muhammed Herat'ta çok fazla durmayarak Gazne şehrine çekildi ve bir müddet sonra da Behramşâh tarafından öldürüldü. Bu süre zarfında Selçuklular Herat şehrini tekrar ele geçirdiler ve Sultan Sencer hâciblerinden Ali

---

[24] Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih,* 174.

[25] Katvan Savaşı hakkında geniş bilgi için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, *Sultan Sencer ve Kara-Hitaylar–Katavan Savaşı,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1994), 43-74.

[26] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* XI, 31-33; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 261; Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr* I, 167-170; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 360; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih,* 170; el-Hüseynî, Sadruddîn Ebû'l-Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye,* Çev. Necati Lügal (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 65-67; Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-Düvel: Selçuklular Tarihi I, Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Terc. Ali Öngül (İzmir: Akademi Kitabevi, 2000), 120-121; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 322-335; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969), 242-244; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1992), 54-55; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür* (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 218-219.

[27] Jürgen Paul Gurluların Herat'ı fethettikleri tarihi 545/1150-1151 olarak göstermektedir. Bkz. Jürgen Paul, "The Histories of Herat." *Iranian Studies*, XXXIII, 1 (2) (Winter-Spring, 2000): 112.

Çetrî'yi Herat valiliği ile görevlendirdi[28]. Alâeddin Hüseyin'in Gur tahtına geçtikten sonra Gazne'yi istila edişini ve Selçuklulara karşı hasmane tavırlar sergilediğini yukarıda ifade etmiştik. Zikrettiğimiz bütün bu bağımsız davranışlar ve Gurluların Selçuklular aleyhine topraklarını genişletmeye çalışmaları Sultan Sencer'in tâbi devlete savaş açmasına sebep oldu.

2. Evbeh Savaşı (17 Rebiülevvel 547/24 Haziran 1152)

Katvan Savaşı'nın Büyük Selçuklularda bir panik havası yarattığı hatta bu devleti yok olmanın eşiğine getirdiği aşikârdır. Zira bu savaş için *Câmiü't-Tevârîh*'te Selçukluların kaybı 30.000 olarak ifade edilirken[29] İbnü'l-Esîr bu sayıyı 100.000 civarında göstermiştir[30]. Savaşta öldürülenlerin yanı sıra Karahıtaylılara esir düşenlerin de olduğu bilinmektedir ki bunlardan en önemlisi Sultan Sencer'in eşi Terken Hatun'dur. Ayrıca sultanın en çok güvendiği adamlarından Sistân emîri Tâceddin Ebû'l-Fazl ve Emîr Kamac da bu savaşta esir düşenler arasındaydı[31]. Dolayısıyla böylesine buhranlı bir sürecin Sultan Sencer'in maneviyatında derin yaralar açtığı hesap edilmelidir. Şüphesiz bu talihsiz olay, adı geçen sultanın Gurlular üzerine atacağı adımlarda daha temkinli hareket etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan Selçukluların Herat valisi Ali Çetrî Sultan Sencer'e ihanet ederek Alâeddin Hüseyin'in tarafına geçti. İlaveten bu dönemde Horasan'ın değişik bölgelerini yurt tutan Oğuzların[32] da kısmî olarak Gurlu birlikleri arasında yer aldıkları görülmektedir. Bilhassa Oğuzların, Belh valisi Kamac'a ihanetleri sonucunda bu şehir de Gurluların eline geçmişti[33]. Sultan Sencer böylesine nazik bir süreçte savaş ya da sulh seçeneklerinden hangisini tercih ederse o yönde zafiyet yaşaması an meselesiydi: İki taraf arasında yaşanacak bir savaş Selçukluların yenilgisiyle sonuçlanabilir ve Katvan Savaşı'nın kati neticeleri ile birleştirildiğinde bu devletin bakiyeleri ile birlikte tarih sahnesinden çekilmesine neden olabilirdi. Başka bir seçenek olan sulhun tercih

[28] Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârîh,* 174; Nişâburî, *Selçuknâme,* 116.
[29] Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârîh,* 170
[30] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* XI, 80.
[31] el-Hüseynî, *Ahbâr,* 66; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 261-262; Hândmîr, *Habibi's-Siyer* II, 509; Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr,* I, 170; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel,* 121; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 332.
[32] Faruk Sümer'e göre burada bahsi geçen Oğuzlar Horasan'a gelmeden önce Mâverâünnehir'de yaşıyorlar ve Karahanlı hükümdarı Muhammed Arslan Han'ın hizmetinde bulunuyorlardı. Bu Oğuzlar Üç-Ok ve Boz-Ok olarak iki kola ayrılmaktaydılar. 536/1141 yılında Semerkand yakınındaki Katvan Çölü'nde Karahıtay hükümdarı ile Sultan Sencer arasında yapılan savaşta Karahıtay ordusunda yer almış olan Karluklar, Sultan Sencer ordusunun ağır bir şekilde bozguna uğramasında mühim bir rol oynamışlardı. Bu savaş sonucunda, Mâverâünnehir'deki Karahanlı hânedanı, Karahıtayların hâkimiyeti altına girdiği gibi, Karluklar da Karahıtayların desteği ile Oğuzları buradan kovdular. Oğuzlar Belh ve Huttelân bölgesine gelip yurt tuttular. Onların sayılarının 40.000 çadıra yakın olduğu söylenmektedir. Oğuzlar, Selçuklu sultanı Sencer tarafından devlet hizmetine alınmayıp, halk zümresinden sayıldılar; vergileri Sencer'in haslarına dâhil edildi. Bu vergi yılda 24.000 koyun idi. Sencer'in Belh valisi Kamac, Oğuzların kendi idare bölgesinden çıkıp gitmelerini istedi. Oğuzlar onun bu isteğini yerine getirmediler. Sebebine gelince bu, Kamac'ın Oğuzlardan gördüğü -vefasızlıkla vasıflanan- bir hareket idi. 547/1152 yılında Gur Devleti'nin sultanı Alâeddin Hüseyin Cihânsûz, Belh'i kuşatmış, Kamac da yanında Oğuzlardan bir bölük olduğu halde, ona karşı çıkmıştı. Fakat Oğuzlar Gurluların tarafına geçtiler. Bu yüzden şehir düştü. Bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1972), 113-114.
[33] Bu bilgilerden hareketle Belh şehrinin de Gurluların eline geçtiği sonucu çıkarılmaktadır. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* XI, 144.

edilmesi ise Sultan Sencer'in tâbi hükümdar Alâeddin Hüseyin'in yaptıklarına göz yumması, onu bağımsız bir devletin sultanı olarak tanıması manasına gelebilirdi. Daha da kötüsü Gurlular Horasan topraklarında Selçuklular aleyhine bir genişleme politikası gütmeye başlayabilirlerdi.

Sultan Sencer bütün bu olumsuz koşullar altında tercihini savaş yapmaktan yana kullandı ve hazırlamış olduğu büyük bir ordu ile tereddütlü bir şekilde Merv'den harekete geçti. Bu arada Alâeddin Hüseyin Herat'a bağlı Nâb, Evbeh ve Mârâbâd şehirlerini yağmalamıştı. Sultan Sencer'in ordusu ile birlikte üzerine geldiğini öğrenen Alâeddin Hüseyin hemen savaş hazırlıklarına başladı. Onun yanında âsi vali Ali Çetrî de bulunmaktaydı[34].

Selçuklu ordusu yola çıktıktan sonra Sultan Sencer Sistân emîri Tâceddin Ebû'l-Fazl'a birçok defa ordusu ile birlikte kendisine katılması yönünde mektuplar yazmıştır. Emir Tâceddin hastalığı sebebi ile savaşa katılamayacağını bildirmesine rağmen Sultan Sencer onun iyileşir iyileşmez harekete geçmesini istemiştir. Bu mektuptaki ilginç bilgilerden birisi de Selçuklu ordusunun gayet yavaş hareket etmesidir. Mektubu tetkik eden Mehmet Altay Köymen yavaş ilerlemenin sebebini şöyle açıklamaktadır: *Sultan Sencer kendisi ile mücadele eden Gurlu hükümdarı Alâeddin Cihansûz'un aklı başına gelerek kendisine itaat etmek için fırsat ve imkân vermek maksadıyla ordusu ile birlikte yavaş yavaş yürüdüğünü söylemektedir. Bundan çıkan mana, Gurlular kendisine karşı isyan etmekten vazgeçerek itaatlerini arz ettikleri takdirde onların Gazneliler Devleti'ne karşı hareketlerini ve kendisine karşı isyan bayrağı kaldırmalarını affetmeye hazırdır. Sultan Sencer açıktan açığa Gurlulardan çekinmektedir. Göründüğüne göre hükümdarlık gururu mani olmasa âsi Gurlulara sulh teklifini Sultan Sencer'in kendisi yapacaktır*[35].

Savaşın tam olarak nerede cereyan ettiği hususunda kaynaklarda ihtilaf vardır. Cüzcânî Fîrûzkûh ile Herat arasında Herîrûd vadisi üzerinde bulunan Nâb kasabasında olduğunu söylemekte hatta savaşın tam olarak Nâb'a bağlı Se-Gûşe-i Nâb adlı bir vadinin yanında gerçekleştiğini bildirmektedir. Hândmîr'e göre iki taraf Heratrûd Sahrası'nda karşılaşmış ve mukatele de burada başlamıştır. Reşidüddin Fazlullah bu yeri tarif ederken *Sahra-yı Evbeh'de Sefid İspenc hududundan Evbeh kasabasında Pâp köyünden olan Herîrûd-i Süfla'da* ifadelerini kullanmıştır. Fasihî haşiyelerinde ise savaşın yeri Evbeh olarak gösterilmektedir. Köymen bu konuda *Sultan Sencer Mârâbâd'a geldiği zaman Gurlularla temas hâsıl olmuştur* demektedir[36]. Biz genel kanaate uyarak savaşın Herat'a bağlı Evbeh[37] şehrinde meydana geldiğinde karar kıldık.

---

[34] İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-Târih* XI, 144; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 346; Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr* I, 172, Nişâbûrî, *Selçuknâme,* 116.

[35] Köymen, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I", 585-586.

[36] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 342; Hândmîr, *Habibi's-Siyer* II, 603; Reşidüddin Fazlullah *Câmiü't-Tevârih,* 174-175; Fasihî, *Mücmel-i Fasihî*, II, 717; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 376.

[37] Doğrudan Herat'a bağlı yerlerden biri olan Evbeh dağ eteğinde kurulmuş bir şehirdi. Herat'a bağlı diğer şehirler olan Kerûh ve Mâlin'den daha büyüktü. Yaklaşık yirmi fersahlık bir alanda kurulmuş olup nüfusu yoğun bir şehirdi. Çok

İki ordunun karşı karşıya gelip savaşa başlaması için arada bir iki menzillik mesafe varken Sultan Sencer tekrardan beklemeye koyuldu. O muhtemelen Tâcüddin Ebû'l-Fazl'ın Sistan ordularıyla kendisine katılmasını umuyordu[38]. Ancak bu beklentisi sonuçsuz kaldı ve nihayetinde taraflar arasında 17 Rebiülevvel 547/24 Haziran 1152'de savaş başladı[39]. Sultan Alâeddin savaştan bir gün önce Gur güçlerinin konumlandıkları yerin arka tarafında kalan kısmı tamamıyla sular altında bırakıp bataklığa çevirmişti. Böylece her kim savaştan firar etmek isterse bu bataklığa saplanıp kalacaktı. Sultan Sencer yüksek bir yere geçip savaşı idare etmeye koyuldu ve lazım gelen yerleri tetkik edip birlikleri sevk ve idare etti. Savaş başlayıp iki ordu birbirine girdiği zaman sayıları 6000'i bulan Oğuz Türkleri ve Halaciler Gur ordusundan ayrılıp Sencer'in yanına gittiler ve onun itaatine girdiler[40]. Gur birlikleri ağır bir şekilde yenilgiye uğratıldı. Selçukluların eline büyük miktarda mal, para ve sayılamayacak kadar silah geçti. Gur ileri gelenlerinin yanı sıra ordunun çoğu dağınık bir şekilde kaçarken bataklıkta boğulup öldü. Savaşta öldürülenlerin haricinde esir olarak ele geçirilenler de vardı. Sultan Alâeddin Cihansûz ve âsi vali Ali Çetrî esir alınanlar arasındaydı[41].

Sultan Sencer zamanın hâkimiyet telakkisi icabınca kazanmış olduğu bu zaferden sonra bütün devletlere bir Fetihnâme gönderdi. Sistân meliki Tâcüddin Ebû'l-Fazl da fetihname gönderilenler arasındaydı. Fetihnâme'de Oğuzların Selçuklu saflarına geçtiğine dair kesin bir kayıt yoktur. Ancak savaşın neticeleri ile ilgili verilen bilgilerde 30.000 Gurlu ve Oğuz Türk'ünün kılıçtan geçirildiği ve savaş esnasında Oğuzların birbirlerini vurduğuna dâir ifadelerden, onların tamamının Sencer tarafına geçmediği sonucu çıkarılmaktadır[42].

Fasih Hâfî ve Nizâmî Ârûzî, Melikzâde Şemsü'd-Devle ve'd-Din Muhammed'in de tutsaklar arasında yer aldığını yazmaktadırlar. Bu şahıs Sultan Alâeddin Cihansûz'un kardeşi olup Bâmiyân melikliğinde bulunan Fahrüddin Mes'ûd'un oğludur. Selçuklu ordu komutanlarından Yarankuş Herîve tarafından ele geçirilmişti. Onun 50.000 dinar fidye karşılığında serbest bırakılmasına karar verildi ve Bâmiyân'dan belirlenen meblağ gönderilince Melikzâde Şemsü'd-Devle Selçuklular tarafından serbest bırakıldı[43]. Herat valisi Ali Çetrî'ye gelince, Sultan Sencer onun derhal sancağın

sayıda köyü vardı. Kerûh ile aynı istikametteydi. Bahçeleri üzümler ve meyve ağaçlarıyla dolu şenlikli bir yerdi. Günümüzde buraya Ubeh denilmektedir. Bkz. Mustafa Şahin, *Ortaçağ'da Herat Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar)*. Basılmamış Doktora Tezi. (Tokat, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013)*,* 71-72.

38 Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 379.

39 Nizâmî Aruzî Semerkandî, *Çehâr Makâle*. Çev. Esin Eren Soysal, (İstanbul: Demavend Yayınları, 2016), 87.

40 Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 346-347.

41 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* XI, 144; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ* VI, 786; Hândmîr, *Habibü's-Siyer* II, 602; Şebânkâreî, *Mecmâü'l-Ensâb* 111; Esterabâdî, *Târîh-i Firişte*, 129; Sedîdeddin Muhammed Avfî, *Cevâmiü'l-Hikâyât ve Levâmiü'r-Rivâyât*. Tash. Muhammed Tâki Bâhar. (Tahran: Kitabhane-i Meclis-i Senâ, 1324), 39.

42 Köymen, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I", 586.

43 Fasihî, *Mücmel-i Fasihî* II, 716; Nizâmî Ârûzî, *Çehâr Makale*, 87-88.

altında ikiye bölünmek suretiyle öldürülmesi için emir verdi ve Ali Çetrî bu şekilde öldürüldü[44]. Onun isyanı sultana çok ağır gelmişti. Çünkü Sultan Sencer'in maskaralık derecesinden hâciplik mevkiine kadar yükselttiği bir yetiştirmesi idi. Ayrıca kendisine Sencer tarafından bolca ihsanlarda bulunulmuştu. Esir alınanlardan herhangi birisinin öldürüldüğüne dâir bir bilgiye tesadüf edilmemektedir. Yalnız Ali Çetri, sultana isyan etmenin ve Gur ordusu saflarında yer almanın bedelini savaşın hemen ardından canıyla ödemek durumunda kalmıştı[45].

Sultan Sencer'in emri ile Alâeddin Hüseyin'in ayağına demir prangalar vuruldu. Bunun üzerine Alâeddin kendisinden Sultan Sencer'e bir mesaj götürülmesi için ricada bulundu. Onun isteği şu yöndeydi: *Bana, benim sana davranmak istediğim gibi davran. Eğer ben seni tutsak etseydim ayağına altın prangalar taktıracaktım. Şimdi senin hükümdarlığının koruması altındayım*. Alâeddin Hüseyin'in bu ricası üzerine Sultan Sencer onun ayaklarına altın prangalar taktırdı ve bu şekilde bir deveye bindirildikten sonra Selçuklu ordusu muzaffer olarak Merv'e döndü (547/1152)[46].

Kaynaklar bu savaşın kaybolan Selçuklu itibarının tekrar kazanılmasına vesile olduğu yönünde hemfikirdirler. Gerçekten Evbeh Savaşı Sultan Sencer'in Katvan bozgunundan sonra kazanmış olduğu ilk ve en büyük muzafferiyettir. Ravendî, *Hıtay hadisesinden sonra hiçbir zafer kazanılmamış olduğundan bu zafer sayesinde devlet tam bir heybet ve ihtişam kazandı, memleketin işleri yeni baştan bir parlaklık buldu* diyerek Evbeh Savaşı'nın önemine vurgu yapmıştır[47]. Mîrhând ise savaşın sonucunun Selçuklular açısından değerini şu cümlelerle ifade etmektedir: *Bu feth-i mübîn, cihan sultanının haşmet ve heybetini seçkin ve sıradan halkın gönlüne tekrar yerleştirdi. Memleketin işleri yeniden canlılık ve parlaklık kazandı. Etraf melikleri ve selâtin güzel itikatlı sultanın huzuruna tekrar elçi ve mektuplar göndererek yakınlık kurmak için girişimde bulundular*[48]. Belki de Sultan Sencer bu zaferinden sonra kendisinde Oğuzlara karşı koyacak gücü bulacak ve onların bütün barış yönlü ısrarlarına rağmen tercihini savaşmaktan yana kullanacaktır.

---

[44] Hândmîr, *Habibü's-Siyer* II, 510; Şebânkâreî, *Mecmâü'l-Ensâb,* 111; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 450; Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr,* 172; Nişâbûrî, *Selçuknâme*, 116; Ghafur, *The Gorids,* 31; Abdullah Bakır, *Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği, Giriş-Metin-Dizin*, Basılmamış Doktora Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008), 76-77.

[45] Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr,* 172; Şebânkâreî, *Mecmâü'l-Ensâb,* 111; Züriye Oruç, "Ortaçağ Türk-İslâm Dünyasında Mizahın Seyirlik ve Dilbaz Ustaları: Saray Maskaraları." *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* XXVI (2018): 154.

[46] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 347; *Câmiü'd-Düvel*'e göre altın değil gümüş prangalar hazırlatmıştı. Bkz. Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, 122.

[47] Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr* I, 172.

[48] Seyyid Hamîdüddin Muhammed b. Burhânüddin Hâvendşâh b. Kemâlüddin Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiya ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçukiyye),* Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 189; Ayrıca bkz. Nişâbûrî, *Selçuknâme*, 177; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih*, 175; Ahmad Hesamipour, "Selçuklular." *Tarih Okulu Dergisi* IV (2009): 152.

3. Evbeh Savaşının Sonucu: Selçuklu Sarayında Esaret Günleri

Sultan Alâeddin Hüseyin, Gurlu Devleti'ndeki mevcut siyasî yapıyı değiştirmeye çalışan ilk reformist hükümdar olarak tarihe geçmiştir. Nitekim onun dönemine kadar Gurlular kapalı bir yapıda ve savunma konumunda bulunmaktaydı. Kendisinden önceki Gur sultanlarından yalnız Seyfüddin Sûrî ilk defa Gazne şehrine hücum ederek dışarıya açılmanın bir örneğini göstermişti. Ancak onun buradaki amacı Gur topraklarını genişletmekten ziyade kardeşinin intikamını almaktı. Bu girişiminin sonucunu da canıyla ödediğini görmüştük. Sultan Alâeddin ise Gazne şehrini ele geçirmenin yanı sıra Herat ve Belh şehirlerini kısa süreliğine de olsa Gurlu topraklarına dâhil etmiştir. Onun bu yayılmacı politikası ve devletlerarası muvazenede temsil ettiği Gurlu Devleti'nin hızlı büyümesi bu devleti Selçuklular ile karşı karşıya getirmiş ve nihayetinde iki taraf arasında vuku bulan savaşta Alâeddin Cihansûz mağlup ve esir edilmekten kurtulamamıştır.

Gur sultanının Selçuklu sarayında ne kadar kaldığı ile ilgili kaynaklar bir bilgi vermemektedirler. Ancak Sultan Sencer'in kendi hükümranlık döneminde başına gelen ikinci felaket olan Oğuz hadisesinin Muharrem 548/Mart-Nisan 1153'de[49] yaşandığı ve bu tarihten az bir süre önce Alâeddin'i serbest bıraktığı göz önüne alınırsa onun esaret süresinin yaklaşık sekiz dokuz ay olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Alâeddin Hüseyin her ne kadar Selçuklulara karşı bu âsi davranışından ve nihayet girişmiş olduğu savaştan ötürü öldürülmeyi hak etse de Sultan Sencer ona çok farklı davrandı. Hatta onun esir bir hükümdar olduğu gerçeği bir tarafa bırakılacak olursa Selçuklu sarayında sultanlara yakışır bir şekilde ağırlandığı muhakkaktır[50]. Kaynaklar umumiyetle bu halin sebebinin Alâeddin'in şirin

---

[49] Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 412.

[50] Bu hususta Devletşâh *Tezkiretü'ş-Şuârâ* adlı eserinde diğer kaynakların hilafına bilgiler vermektedir. Ona göre savaş ve esaret şu şekilde olmuştur: Hüseyin-i Gûrî Sultan Sencer ile Badgis'de bir muharebe yaptı. 70.000 süvarisi vardı. Bununla beraber hezimete uğradı. Sencer'in eline esir düştü. Sencer onu öldürmekten vazgeçti ve "bu mayası bozuk Gurlu esir edilmeye, eline ayağına demir vurulmaya layık değildir. Bırakın nereye isterse gitsin" dedi. O biçare Sencer'in karargâhında bir müddet hakaret ve zillet görerek dolaştı. Nihayet kendini ahmaklığa ve deliliğe kaptırdı. Ordu ve pazarda levendlerle düşer kalkardı. Aşçılar ona yemek verirlerdi. Bir gün Sencer'in akıncılarından olan Sahib-i Dîvan ve Feleküddin Çetrî meliki ordu ve pazarda bu şekilde görünce acıdı. Bundan sonra Feleküddin onun bu perişan halini hususi bir mecliste sultana arz etti. Sultan huzura getirilmesini emretti. Meliki eski bir esvab ve kirli bir külahla padişahın huzuruna getirdiler. Padişah "farz edelim perişan bir duruma düştün; hiç olmazsa bu kafanı düşün, böyle pis bir takkeyi niçin takıyorsun" dedi. Melik cevaben "bu kafa benim olduğu zamanlar 70.000 kişi bu kafayı düşünüyor onunla mukayyet oluyordu. Şimdi bu kafa senindir. İstersen pazarda ve karargâhta asarsın. İstersen Mısır'a satarsın. İstersen üzerine mükellef bir taç koyarsın. İstersen yün bir külah giydirirsin. Ona hâkim sensin. Beni bu kafanın sahibi sayma" dedi. Sultan buna acıdı. Malını mülkünü altın ile aldı ve esaretten halas edilmesini, mülkünün kendisine verilmesini emretti. Melik Hüseyin saltanattan ayrıldıktan sonra kendi mübarek eliyle 70 Mushaf yazdı. (Bkz. Devletşâh b. Alâü'd-Devle Bahtîşâh el-Gâzi, *Tezkiretü'ş-Şûarâ* I, Çev. Necati Lügal (İstanbul: Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat, 1977), 322-323. Ancak bu bilgilerin hatalı olduğu ortadadır. Zira ilk olarak savaşın Badgis değil de Evbeh'te yapıldığını müşahede etmiştik. Ayrıca burada bahsi geçen Çetrî de savaşın hemen ardından öldürülmüştü. Yine de Tezkire'de geçen bilgilerin burada verilmesini doğru bulduk.

sözlü, nazım ve nesir sahibi bir hükümdar olduğundan ileri geldiğini bildirmektedirler[51]. Gerçekten de o kısa süre içerisinde esaret hayatını fırsata çevirmiş ve Sultan Sencer nezdinde temâyüz etmiştir. Alâeddin Hüseyin'in hoşsohbet ve şair bir kişiliğe sahip olması Sultan Sencer tarafından evvelce maruf olacak ki esaretinin üzerinden bir ya da birkaç gün geçtikten sonra onu yanına çağırdı. Ayağındaki prangaların çıkarılmasını emretti ve kendisine bir tabak dolusu değerli taş hediye etti[52]. Cüzcânî, Sultan Sencer'in bu ihsanı karşısında Alâeddin Hüseyin'in şu beyti söylediğini kaydetmektedir:

Şâh ile olan savaşımda o beni esir aldı ama öldürmedi,
Oysa ben gerçekten öldürülmeye layık idim,
O, değerli taşlardan bir mücevher kutusunu bana verdi,
İşte onun böylesine yüce bir merhameti vardı.

Bu andan itibaren Sultan Sencer ile Sultan Alâeddin arasında müthiş bir dostluk başladı. Sencer onu has nedimlerinden biri yaptı[53]. Öyle ki Alâeddin'in olmadığı bir ortamda Sultan Sencer keyif alamaz hale geldi. Bir gün saraydaki bir ziyafet esnasında Alâeddin, sultanın ayağındaki beni fark etti. Sultan bu arada tahtında oturmuş ve ayaklarından birini uzatmıştı. Alâeddin bir hamlede bu beni öptü ve ardından yine bir beyit söyledi:

Gerçekten senin sarayının kapısındaki toz benim tacımdır,
Ve sana hizmet etmenin tasması benim süsümdür,
Ben senin ayağının tabanındaki beni öperim,
Senin iyi bahtını başımla selamlarım.

Alâeddin Hüseyin, sultanın ayağındaki beni öptüğü esnada sakalları Sultan Sencer'in ayakları arasında kalmış ve orada hazır bulunanlar bunu görünce gülmeye başlamışlardı. Bu durum karşısında Alâeddin oldukça utanmış ve yüzünün rengi değişmişti. Sultan Sencer onun mahcubiyetini anladığında "*Alâeddin latife yaptın. Bu latifenin karşılığı olarak Gur melikliğin mübarek olsun*" diyerek kendisini serbest bıraktığını ve tekrar Gur hükümdarlığına tayin ettiğini bildirdi. Cüzcânî'de geçen bilgilere göre sultan at, deve, koyun ve sığır sürülerini ve ayrıca Selçuklu hazinelerini Alâeddin Hüseyin'e verdi[54]. Müellif bunun sebebini Sultan Sencer'in ağzından şu şekilde açıklamaktadır: "*Geri dön, bütün bu hazine ve sürüleri de kendinle birlikte Gur ülkesine götür. Şimdi*

---

[51] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* XI, 144; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ* VI, 786; Hândmîr, *Habibü's-Siyer* II, 603; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 347; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 450; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 381; Kennet Allin Luther, *The History of The Saljuq Turks, From The Jâmi'al-Tavârikh, An Ilkhanid Adaption of The Saljuk-nâma of Zâhir al-Din Nîsâbûrî,* ed. C. E. Bosworth (Kurzon: 2008), 88.
[52] Fasihî, *Mücmel-i Fasihî* II, 716-717.
[53] Minhâc Sirâc Cüzcânî, "Tabakât-ı Nâsırî, On İkinci Tabaka Selçuklular." Çev. Akbar A. Aghdam. *Tarih Okulu Dergisi* VIII (2010), 124.
[54] Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 347.

başımızda Oğuz belası vardır. Allah izin verir de onların üstesinden gelirsem aldıklarını tekrardan gönderirsin. Aksi halde bu servetin Oğuzların eline geçmesindense sende kalması yeğdir"[55].

Bundan sonra Sultan Sencer, Alâeddin Hüseyin'i sancak ve davul ile lütuflandırıp[56] hil'at giydirdi. Alâeddin Hüseyin Selçuklu Devleti'nden elde etmiş olduğu bu hâkimiyet alametleri ile ülkesine geri döndü[57].

Alâeddin Hüseyin'e tutsak tutulduğu sürede Sultan Sencer'in davranış şeklini birkaç yönden irdelemekte fayda vardır: Birincisi sultanın bu tutumu onun hoş sözlü ve şair kimselere nasıl muamele ettiğine dâir iyi bir örnek olarak sayılabilir. İkinci olarak bu hadisede sultanın merhamet duygusu yine ön plana çıkmıştır. Çünkü hatırlanacağı üzere o kendisine karşı taht mücadelesine girişen yeğeni Mahmud b. Muhammed'e[58] ve daha sonra da yıllık vergisini ödemeyip isyan bayrağı açan Gazneli sultanı Behramşâh'a[59] da merhametle muamele etmişti. Kaynaklar Alâeddin Hüseyin'in esaret günlerinde yaşadığı rahatlığı onun Sultan Sencer'i övücü şiirler söylemesine, nüktedan ve tatlı dilli birisi olmasına bağlamaktadırlar. Ancak bize göre meselenin kaynaklarda ele alınmayan bir yönü daha vardır. O da 548/1153 yılında, yani Alâeddin'in serbest bırakılmasının üstünden bir iki ay geçtikten sonra baş gösterecek olan Oğuz hadisesidir. Sultan Sencer'in Alâeddin Hüseyin'i tekrar Gur tahtına göndermesindeki önemli âmillerden birinin Oğuz tehlikesi olduğu kanaatindeyiz. Zira Oğuzlar bu sıralarda Horasan'ın Herat ve Belh gibi muhtelif şehirlerinde karışıklık çıkarmaya ve doğuda Selçukluları tehdit eder hale gelmeye başlamışlardı. Sultan Sencer'in Alâeddin Hüseyin'i kendisine tâbi bir hükümdar olarak Gur tahtına göndermesi Oğuzlara karşı herhangi bir savaşta onun askeri gücünden istifade edeceği manasına gelebilmektedir. Zira Oğuzlar, eğer bu şekilde bir plan başarıyla uygulanmış olursa batıda Selçukluların doğuda ise Gurluların arasında sıkışıp kalacaklardır.

Sultan Alâeddin esir edildiği zaman Gur emîr ve melikleri, bölgenin ileri gelenleri ve âlimler ittifakla Alâeddin'in kardeşi olup Madin'de bulunan Muhammed b. Hüseyin'in oğlu Nâsırüddin Hüseyin'i Fîrûzkûh'a getirip tahta çıkarmışlardı[60]. Nâsırüddin ilk iş olarak amcası Sultan Alâeddin'in ve amcasının oğlu Melik Seyfüddin'in hazinelerini ele geçirdi. Ancak Sultan Alâeddin Hüseyin'in

---

55 Mehmet Altay Köymen bunu kabul etmenin imkânsız olduğunu söylemektedir. Ona göre Gurlular bu hadiseyi Selçuklu İmparatorluğu yıkıldıktan sonra bu İmparatorluk üzerinde hak iddia etmek üzere diğer çağdaş devletlere karşı bir üstünlük sağlamak amacıyla ortaya atmışlardır. Yani kendilerini bir nevi Selçukluların varisi olarak göstermişlerdir. Bkz. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* II, 382.

56 Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ* IV, 786; Hândmîr, *Habibü's-Siyer* II, 603.

57 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* XI, 144; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, 122.

58 Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme* II, (Haz. Erdoğan Merçil) (İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1977), 45.

59 Merçil, *Gazneliler Devleti*, 88-89.

60 Melik Nâsırüddin Muhammed b. el-Hüseyin'e babalarının ölümünden sonra karşılıklı anlaşmayla Gur sınırları üzerinde bulunan Madin vilayeti verilmişti. Muhammed'in iki oğlu vardı. Bunlardan birisi Melik Nâsırüddin Hüseyin'di. İkinci çocuk Melik Seyfüddin Sûrî idi. Babasının ölümünden sonra Madin'de onun yerine geçmişti.

yokluğunda bölgede iç isyanların çıktığı görülmektedir. Dar geçitlerde ve dağlık alanlarda yaşayan her kabile güçlenerek birbirlerine karşı düşmanlık beslemeye ve savaşmaya başladılar. Nâsırüddin hâkimiyetini sağlamlaştırmak amacı ile devlete ait hazineleri isyancılara dağıtıp tekrardan merkezi birliği tesis etmeye çalışsa da bunda pek bir başarı elde edemedi[61]. Nihayet hükümdarlığa ait son kalan hazineler de Keşi şehrinin isyancı lideri tarafından halkına dağıtılmak bahanesi ile ele geçirildi[62].

Nâsırüddin Hüseyin eğlenceye düşkün birisiydi. Bir müddet sonra ülkesinde yaşanan durumlara kayıtsız kalarak zamanını sarayda Alâeddin Hüseyin'in haremiyle geçirmeye başladı. Sultan Alâeddin Hüseyin'in Sultan Sencer tarafından Gur bölgesine gönderildiği yönünde haberler Gur ileri gelenlerine iletildiği zaman onlar yaptıklarından pişman olarak Nâsırüddin Hüseyin'i tahttan indirmenin yollarını aramaya başladılar. Ümeradan hanedana sadakatle bağlı olan birkaç kişi, cariyeleri Melik Nâsırüddin'i öldürmeleri hususunda teşvik ettiler. Nihayetinde Sultan Alâeddin payitaht Fîrûzkûh'a gelmeden önce cariyeler Nâsırüddin Hüseyin'i uykuda olduğu bir vakitte yastıkla boğarak öldürdüler. Gur bölgesinde yaşanan isyanların merkezi Keşi şehriydi. Alâeddin Hüseyin bu durumdan haberdar edilmiş olacak ki o Fîrûzkûh'tan önce Keşi'ye gitti. Cüzcânî'nin ifadeleriyle sayısı bini aşan kasrdan oluşan ve nakış ve tasvir olarak o dönemde eşi benzeri olmayan köşkleri yerle bir etti. Burada isyancıları kılıçtan geçiren Alâeddin Hüseyin daha sonra Fîrûzkûh'a gelerek ikinci defa tahta oturdu (547/1152)[63].

Sonuç

Sultan Sencer'in henüz Horasan melikliği devrinde Gaznelileri tabiiyet altına alması, bir asrı aşkın bir süredir Gazneli hâkimiyeti altında bulunan Gurluların da tabî olarak Büyük Selçuklu devletine bağlı hale getirmişti. Emîri İzzeddin Hüseyin döneminden başlamak üzere Alâeddin Hüseyin'in tahta çıktığı zamana kadar Gurlular, Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı bir devlet olarak kalmışlardır. Gurlular Devleti'nin bağımsızlık sürecini başlatan Alâeddin Hüseyin döneminde ise ilk olarak Gazneli hükümdarı Behramşâh ile savaşa girilmiş ve kazanılan zafer neticesinde Gazne'de büyük bir kıyım yapılmıştır. Bu başarısından ötürü gurura kapılan Alâeddin Hüseyin daha sonra tâbi olduğu Büyük Selçuklu Devleti'ne başkaldırmış ve Horasan topraklarına saldırmaya başlamıştır. Onun bu cüretkârane tutumunda hiç şüphesiz Selçukluların içerisinde bulunduğu buhranın da önemli etkisi olmuştur. Nitekim 1141 yılında gerçekleşen Katvan Savaşı Sultan Sencer'in ağır yenilgisi ile neticelendiği gibi Büyük Selçuklu Devleti'ni de yok olmanın eşiğine getirmiştir. Bu

---

61 Hândmîr, *Habibü's-Siyer* II, 603-604.

62 Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 349; C. E. Bosworth, "ʿAlāʾ-al-dīn Ḥosayn Jahānsūz," *Encyclopædia Iranica* I, no.7 (1984): 778-779.

63 Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 349-350; Hândmîr, *Habibü's-Siyer* II, 604; Ghafur, *The Gorids,* 32.

dönemde Alâeddin Hüseyin, Selçukluların içinde bulunduğu buhranı fırsata çevirerek, Gurluları Selçuklulardan tamamen bağımsızlaştırmaya yönelik adımlar atmıştır.

Sultan Sencer kendisine tâbi bir hükümdarın isyanı ve topraklarını aleyhte genişletme çabası karşısında bütün olumsuz koşullara rağmen tercihini savaşmaktan yana kullanmıştır. İki taraf arasında 24 Haziran 1152'de meydana gelen Evbeh Savaşı Selçuklular için hayati derecede öneme sahip olmuştur. Sultan Sencer bu savaşı kazanmakla, kaynakların da ifade ettiği gibi kaybolan Selçuklu otoritesini yeniden tesis etmiştir. Savaşta esir alınan Alâeddin Hüseyin bir süre Selçuklu sarayında kaldıktan sonra Sultan Sencer'in iltifatına mazhar olmuş ve serbest bırakılarak kendisine tekrar Gur hükümdarlığı verilmiştir. Alâeddin Hüseyin'in Sultan Sencer'in vefatına kadar Selçuklulara bağlı bir hükümdar olarak kaldığı ve daha sonra bağımsızlığını ilan ettiği görülecektir.

Sultan Sencer kazanmış olduğu zaferin etkisi ile belki de kendisinde Oğuzlara karşı koyacak gücü bulmuş ve onların bütün barış yönlü tekliflerine aldırış etmeden savaşa tutuşmuştur. Bu savaş neticesinde ise kendisinin esir alındığı ve esaretten kurtulduktan kısa bir süre sonra da Büyük Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekildiği bilinmektedir.

Kaynakça

Abdulkadir el-Badâûnî. *Müntehabü'tTevârih*. Tash. Mevlevî Ahmed Ali Sâhib. Tahran: Silsile-i İntişârât-ı Âsar ve Mefâhir-i Fergengî, 1380.

Ahmed b. Lütfullah (Müneccimbaşı). *Câmiü'd-Düvel (Selçuklular Tarihi, I, Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*. Terc. Ali Öngül. İzmir: Akademi Kitabevi, 2000.

Ahmed b. Mahmud. *Selçuk-Nâme* II. Haz. Erdoğan Merçil. İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1977.

al-Utbi. *Kitab-ı Yamini*. terc. James Reynolds. London: Harvard College Library, 1868.

Ayan, Ergin. "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Yıkılış Süreci." *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu*, 83-107. Sakarya: 2008.

Bakır, Abdullah. *Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği, Giriş-Metin-Dizin*, Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.

Bayur, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi* I. Ankara: TTK Yayınları, 1987.

Bosworth, Clifford Edmund, "ʿAlāʾ-al-dīn Ḥosayn Jahānsūz." *Encyclopædia Iranica* I, no. 7, (1984): 778-779.

Bosworth, Clifford Edmund. "The Early Ghaznavids." *The Cambridge History of Iran* IV, (New York, 2008): 162-168.

Cüzcânî, Ebû Amr Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed. *Tabakât-ı Nâsırî.* I. Tashih: Abdulhay Habibî. Kabil: Encümen-i Târîh-i Afganistan, 1342.

Dames, Mansel Longworth. "Gur." *İ.A.* IV, 826-828. İstanbul: MEB, 1997.

Devletşâh b. Alâü'd-Devle Bahtîşâh el-Gâzi. *Tezkiretü'ş-Şûarâ* I. Çev. Necati Lügal. İstanbul: Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat, 1977.

el-Hüseynî Sadruddîn Ebû'l-Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali. *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal. Ankara: TTK Yayınları, 1999.

er-Ravendî (Muhammed b. Ali b. Süleyman). *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr* II. Terc. Ahmet Ateş. Ankara: TTK Yayınları, 1999.

Fasih Hâfî, (Ahmed b. Muhammed). *Mücmel-i Fasihî* II. Tashih: Muhsin Nâci Nasrabâdî. Tahran: Esâtir, 1384.

Gerdizî, Ebû Said Abdulhay b. Dahhâk b. Mahmud. *Târîh-i Gerdizî.* Tashih: Abdulhayy Habibî. Tahran: Dünya-yı Kitab, 1363.

Ghafur, Muhammad Abdul. *The Gorids History, Culture and Administration 543-612/1148-1215-16*. Dissertation zur Erlangug der Doktorvürde der Philisophischen Fakultat der Universitat. Hamburg: 1960.

Gıyâsüddîn Hândmîr. *Târîhu Habibi's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer* II. Tahran: Kitabhâne-i Hayyâm, 1333.

Hamdullah Müstevfî (Ebû Bekir b. Ahmed b. Nasr Müstevfî Kazvînî). *Târîh-i Güzîde*. Tashih: Abdü'l-Hüseyin Nevâhî. Tahran: Müesseset-ü İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1387.

Hesamipour, Ahmad. "Selçuklular." *Tarih Okulu Dergisi* IV, (2009): 137-161.

İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-Târih* IX. Çev. Abdulkerim Özaydın. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.

Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklu Tarihi.* İstanbul: MEB Yayınları, 1992.

Khan, Mustafa. "A History of Bahram Shah of Gaznin." *Islamic Culture* XXIII, (1949): 199-235.

Köymen, Mehmet Altay. "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar, I: Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na Dair Münşeat Mecmuaları." *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* VIII, no. 4, Ankara (Ayrı Basım), (1951)

Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* II. Ankara: TTK Yayınları, 2011.

Luther, Kennet Allin. *The History of The Saljuq Turks, From The Jâmi'al-Tavârikh, An Ilkhanid Adaption of The Saljuk-nâma of Zâhir al-Din Nîsâbûrî.* edit. C. E. Bosworth. Kurzon: 2008.

Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi.* Ankara: TTK Yayınları, 2007.

---------------, *Kirman Selçukluları*, Ankara: TTK Yayınları, 1989.

-----------------“Mahmûd-ı Gaznevî”, *DİA* XXVII, Ankara: TDV, 2003.

Minhâc Sirâc Cüzcânî. “Tabakât-ı Nâsırî: On İkinci Tabaka Selçuklular.”Çev. Akbar A. Aghdam. *Tarih Okulu Dergisi* VIII. (2010): 111-140.

Muhammed b. Ali b. Muhammed Şebânkâreî. *Mecmâü’l-Ensâb.* Tashish: Muhaddis, M. H. Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1376.

Muhammed Kasım Hinduşah Esterabâdî. *Târîh-i Firişte.* Musahhih: Muhammed Rıza Nasırî. İsfehan: Merkez-i Tahkikat-ı Rayanei-yi Kâyimiyye, t.y.

Nizâmî Aruzî Semerkandî. *Çehâr Makâle.* Çev. Esin Eren Soysal. İstanbul: Demavend Yayınları, 2016.

Oruç, Züriye. “Ortaçağ Türk-İslâm Dünyasında Mizahın Seyirlik ve Dilbaz Ustaları: Saray Maskaraları.” *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* XXVI. (2018): 145-161.

Öntürk, Vural. “Gurluların Var Olma Mücadelesinde Bir Dönüm Noktası: Âhengerân Savaşı (400/1010-1011).” *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XLIX. (2020):161-174.

Özgüdenli, Osman Gazi. *Sultan Sencer ve Kara-Hitaylar–Katavan Savaşı.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1994.

Paul, Jürgen. “The Histories of Herat”, *Iranian Studies* XXXIII, no. 1 (2) (Winter-Spring, 2000): 93-115.

-----*Ravzatu’s-Safâ fî Sîreti’l-Enbiya ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ (Tabaka-i Selçukiyye).* Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.

Raza, Jabir. “The Afghans And Their Relations With The Ghaznavids And The Ghurids.” *Proceedings Of The Indian History Congress*, LV, (1994): 784-791.

Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî. *Câmiü’t-Tevârih -Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.

Sedîdeddin Muhammed Avfî. *Cevâmiü’l-Hikâyât ve Levâmiü’r-Rivâyât.* Tashih: Muhammed Tâki Bâhar. Tahran: Kitabhane-i Meclis-i Senâi, 1324.

Sevim, Ali & Edoğan Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür.* Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Seyyid Hamîdüddin Muhammed b. Burhânüddin Hâvendşâh b. Kemâlüddin Mîrhând. *Ravzatü’s-Safâ fî Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ* IV. Neşr. Abbas Zeryab. Tahran: İntişârât-ı İlmî, 1338.

Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları.* Ankara: Üniversitesi Basımevi, 1972.

Şahin, Mustafa. *Ortaçağ'da Herat Bölgesi: Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar*. Basılmamış Doktora Tezi. Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Şemsüddin Muhammed el-Musevî. *Kitâb-ı Essâhü't-Tevârih*. Turhan Sultan, nr. 224.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

Yahya b. Abdüllatif Kazvinî. *Lubbû't-Tevârih*. Tahran: İntişârât-ı Bünyâd, 1343.

Yezdî, Hasan b. Şihâb b. Hüseyin. *Câmiü't-Tevârîh-i Hasenî*, Fatih nr. 4307.

Zahireddin Nişabûrî. *Selçuknâme*. çev. Ayşe Gül Fidan. İstanbul: Kopernik Yayınları, 2018.

------------------------. *Selçuknâme*. Tashih: Mirzâ İsmail Avşar-Muhammed Ramazanî. Tahran: İntişârât-ı Esâtir, 1390.